

Kemalizmin Üç Yorumu: Katı, Sıvı ve Gaz Kemalizmler

Three Interpretations of Kemalism: Solid, Liquid and Gas Kemalisms

GÜLSEN KAYA OSMANBAŞOĞLU
Social Sciences University of Ankara

Received: 30.11.2017 | Accepted: 26.12.2017

Abstract: Swinging between being either an ideology or a worldview, Kemalism in Turkey is a complex philosophical concept of politics as well as an instrument for policy-making processes which is far from being simple, with its amorphous nature that can not be described with a clear definition. Inspired by the conceptualization of Tanıl Bora, who has been studying the Turkish right, this study suggests that it is possible to talk about Kemalism's solid, liquid and gas states, in which it is possible to argue that the CHP and its heirs apparently the essence and sua sponte possessed the Kemalist ideology, which is also interpreted as a more liquid philosophical anathema by the Turkish nationalist or some extreme left-wing ideologies. On the other hand, it appears that the center-right actors have also developed a Kemalist interpretation that is more practical, volatile, intertwined with other currents suggesting the gas phase. One of the arguments put forward in this study is the different Kemalisms have developed different relations with Kemalist principles: solid Kemalism emerges as a descriptor and identifier of the main principles of the Kemalism; liquid Kemalism is selectively highlighting what is appropriate for its ideological position from the identified principles. Instead of referring to the prevailing principles of Kemalism, Kemalism in the form of gas phase prefers to present Atatürk's spiritual personality as a principle.

Keywords: Kemalism, RPP, ideology, far left, nationalist right, center right

© Kaya Osmanbaşoğlu, G. (2017). Kemalizmin Üç Yorumu: Katı, Sıvı ve Gaz Kemalizmler. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 7 (2), 233-255.

✉ Gülsen Kaya Osmanbaşoğlu, *Yrd. Doç. Dr.*
ASBÜ Siyasal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
06030, Ulus, Ankara, TR | gulsen.kaya@asbu.edu.tr

Giriş

Tanıl Bora Türk sağını anlamak üzere kurguladığı üç faz metaforunda, aynı maddenin birbirine dönüşebilen, iç içe geçmiş hallerinden bahseder. Burada Bora'nın ortaya koyduğu metafor, salt bir ideolojik yapıyı analiz etmek üzere değil, "hal"i anlamaya odaklanan yönü ile, temelde sağın gramerini belirleyen, içeriği ve anlamı teşkil eden katı halini, ritüel kaynağı, hayal ediş biçimi, hareket etme becerisi ve girdiği kabın şeklini alan yönleri ile sıvı halini ve ruh durumu, üslup ve buharlaşma becerisi ile gaz halini işaretler (1998: 8-2). Bu benzetme, aynı zamanda katı olanın, başka maddelerle karışsa dahi kendi fiziksel ve moleküler yapısı değişmeden sabit kalabilmesini, sıvının, başka fikirlerle bir araya gelince kendi içeriğini koruyarak karışabilme potansiyelini, gaz hal ise daha uçucu, dağılmaya müsait ve seyreltilmiş bir yoğunluk durumunu işaret etmektedir. Aynı maddenin farklı hallerini ifade etmek için bu çalışmada, Bora'nın Türk Sağı için sırasıyla Milliyetçilik, İslamcılık ve Muhafazakarlık durumlarını anlatmak için kullandığı metafor, Kemalizme uyarlanacaktır. Kemalizm, azınlıkta olan bazı kesimler dışarıda bırakıldığında genel olarak herkesin bir tarafından yaklaşarak, kendi pozisyonu ile arasında ilişki kurmaya teveccüh ettiği ve kendi pozisyonunun meşruiyetine zemin bulmada bir üst metin olarak refere ettiği bir kavram olarak Türkiye'de süregelen siyasi düşünceler içinde varlığını yıllar boyu şu ya da bu şekilde sürdürmektedir. Kemalizmin hem makro hem mikro düzeyde, diğer bir deyişle hem düşünce yapıları, hem bireyler açısından sayısız yorumu bulunmaktaysa da, Türkiye'de bilhassa çok partili sisteme geçişten bu yana sürdürülen Kemalizm yorumlarının, parti politikalarına yansıyan siyasi fikir yapıları açısından temelde üç farklı biçimine rastlamak mümkündür. Bunlar sırası ile katı hal olarak kabul edilebilecek olan CHP Kemalizmi, sıvı hale benzeyen aşırı sol ya da milliyetçi sağ Kemalizmi ve son olarak da gaz hali temsil etmeye meyyal merkez-sağ Kemalizmi olarak gruplanabilir.

Katı Kemalizm: Kemalizmin Oyun Kurucusu

Kemalizm düşüncesini bugün hala tartışıyorsak, bunda kurucu ideolojinin Kemalizm vurgusu ile uzun yıllar devletin partisi olma vasfını taşımış CHP düşüncesinin oldukça büyük payı vardır. Aslında Atatürk döneminde CHP programına çok az ölçüde Kemalist prensiplerin yansıdığı

ve Atatürk'ü kültleştirme eğiliminin sağlığında oldukça sınırlı kaldığı gözlenmekte olduğunu öne süren düşünürlerin yanında (Özbudun, 1981: 93), Kemalizmin nüvelerinin 1920'li yıllarda atıldığı fakat 1930'larda kurumsallaşmaya ve ideolojik nitelik kazanmaya başladığını öne sürenler vardır (Parla, 1991: 22). Atatürk'ün ölümüne yakın bir dönemde, 1935 yılında yapılan CHP kurultayında partinin ana esasları olarak altı ilke belirlenmiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra, 1 Haziran 1939'da yapılan CHP'nin 5. Büyük Kurultayında kabul edilen programın giriş kısmında, "Yalnız bir kaç sene için değil istikbale de şamil olan tasavvurlarımızın ana hatları burada toplu bir halde yazılmıştır. Partiye esas olan bütün bu prensipler (Kemalizm) yoludur" diyerek Kemalizmin mahiyeti belirlenmiştir (CHP, 1939: 3).

Öte yandan, CHP'nin devlete, devletin Mustafa Kemal'e, Kemalizmin CHP'ye eşit olduğu bir denklemde, tüm inisiyatifleri elinde tutan bir parti, yeni kurulmuş ve geçmişle bağlarını yok sayma eğiliminde bir devlet ve tüm bu iki mekanizmanın odağında ulusal bir lider olarak Mustafa Kemal'in etkin olan aynı zamanda muhalif fikirlere pek fazla alan bırakmayan bir karar alma sürecini işletmesi, bu denklemin uzun süre etkinliğini sürdürmesini beraberinde getirmiştir. Devlet ideolojisinin koruması altındaki CHP'nin kendi düşüncesini yaymasının bir yolu da Kemalizmin ne olduğuna karar veren, tanımlayıcı bir gücü kendinde bulmasından ileri gelmektedir. Yıllar içinde değişen CHP programlarına bakıldığında, Mustafa Kemal'in CHP ile olan ilişkisi önemli bir miras olarak partinin kendini sunmasında etkili olmuştur. 1953 yılında Kemalizm ibaresi yerine "Atatürk Yolu" kullanılmış fakat ilkeler korunmaya devam etmiştir. 1976 yılında, sosyal demokrat bir çizgiye evrilirken dahi, parti programında Kemalist ilkelerin, sırası dahi değişmeden yerini koruması, çağdaş uygarlık düzeyine çıkma vurgusunun Atatürk üzerinden yapılması ve partinin kendisini bu misyonu başaracak tek araç gibi sunması gözlenmektedir (CHP Program, 1976). Güncel programda da, beklendiği gibi, çağdaş Türkiye tanımlaması ve altı ilke parti programında yer almakta ve Atatürk mirası yoğun biçimde sahiplenilmektedir. Kendi misyonunu Atatürk devrimlerinin bekçiliği olarak tanımlayan CHP'nin bugünkü mevcut programında Atatürk devrimleri ve altı ok anlatılırken "Uluslaşma sürecinin, Laik Cumhuriyet yapılanmasının, çağdaşlaşma hedefinin, Aydınlanma Devri-

minin sürekliliğinin ifadesidir” denilmektedir (CHP, 2017:12).

Kemalizmin katı hali, parti politikası dışında da Türkiye’de birçok entelektüel tarafından benimsenmiş, taınmı ve yaygınlatırılmıtır. Yeni kurulan devletin “gerçek” sahibini belirleme eğilimindeki katı hal, bu veçhesi ile Osmanlı’dan bütünüyle kopua -bu kopuun gerçekte olup olmadığına yeterince önem vermeksizin- işaret eden bir hal almaktadır. rnek vermek gerekirse, Suna Kili’nin *Kemalism in Contemporary Turkey* makalesi, bu açıdan Kemalizm’in katı haline güzel bir örnek teşkil eder: Bu alımada Kili, Osmanlı reformlarının bütünüyle modernlemeci olmamasından yakınır ve kadim kurumları yok etmeden yenilerini koymanın oluşturduğu ikiliğe dikkat çekerek, ilk defa Kemalizmle birlikte milli bir moderleme ideolojisinin ortaya konduğunu vurgular (1980). Kili Osmanlı döneminin yenilikçilik hareketlerini savunmacı modernleşme olarak nitelerken, gerçek modernleşmenin Mustafa Kemal Atatürk ile baladığı ve Kurtuluş Savaşı ile tam bağımsız bir ülkenin kurulduğunu vurgular (1980), ki bu Kurtuluş Savaşı ve onu takip eden Cumhuriyet döneminin hakiki modernleşmenin miladı olarak kabul etmek Kemalizm’in katı halinde benimsenen başka bir unsurdur. Kili’nin Kemalizm zmlemesinde de karşımıza çıkan bu durum, homojen etnik bir yapının varlığını nkabulle, Kemalizmin dış kontrol ve dini etkilerden bağımsız bir millet oluşturarak, tarihi bir dönüm noktası olduğunu öne sürmektedir (1980: 384).

Kemalizmin katı halinde ortaya çıkan kuvvetli vurgulardan bir tanesi de Rasyonalizmdir. Atatürk’ün benimsediği “akıl ve mantığın çözümleyemeyeceği mesele yoktur” düşüncesi, bu tip Kemalizmde bir inanç halini almıştır. “Bilim ve bilimsel yöntem Kemalizmin temel dayanak noktasıdır. Bilimsel yaklaşım kendiliğinden pozitivizmi ana felsefe olarak gündeme getirir” (een, 1998: 23) fikri yaygın olarak kabul görür. Rasyonalizme sıklıkla bağlı, bilimsel bilginin doğruluğundan bir nebze şüpheye düşmeyecek kadar “dogmatik” ve eğitim ve bilimin din ile ikame edilebileceği konusunda tereddütsüz bir zihniyet haritası ortaya konmaktadır. Örneğin, Atatrk Düşünce Derneği kurucularından zer Ozankaya, *Türkiye’de Laiklik* adlı kitabında, din ve laiklik ilişkisine girmeden önce, Atatürk inkılaplarını Aydınlanma bağlamında inceleyerek, “bilimsel dnn ilkeleri” başlığı atında “(...) Atatürk’ün nderliğine ve eseri olan Türk Dev-

rimine geçerliliğini kazandıran şey, kanımca, bilimsel yöntemin geçerlilik ilkelerini şaşmaz ilke olarak benimsemiş olması, bilimsel yöntemi yüceltmiş olması, her yenilik girişiminin özünü ussallığı temel alan bu ilkelere dayandırmış olmasıdır” der (1990: 17). Ozankaya örneğinde görüldüğü gibi birçok eserde karşımıza çıkan, geri kalmışlığın sorumlusu olarak dinin ve din ile bütünleştiği düşünülen soyut düşüncenin gösterilmesi ve bu durumu aşmanın tek mümkün yolunun bilime sıkı sıkıya bağlı, somut bilgiye dayanan, dini toplum ve insan hayatında minimize eden ve laikliği kutsayan bir anlayış, Kemalizm’in katı halinde yaygın olarak görülmektedir. Bu düşünce yapısı aynı zamanda Kemalistlere, henüz aydınlanmadığını düşündükleri kitleleri dönüştürme noktasında farklı bir misyon da yüklemektedir: “Ulusal bağımsızlık ve özgür düşünce bir rönesans hareketidir; bir toplumsal aydınlanma atılımıdır; bilimsel düşünüşü insan ve toplum yaşamının bilinebilir her alanına uygulama çabasıdır” (Ozankaya, 1990: 289). Kemalizmin katı halinin bir başka özelliği ise tüm bu bilimsellik ve rasyonalite vurgusuna rağmen Atatürk döneminin kültürleştirilmesinde herhangi bir sakınca görmeden, bu dönemde ortaya çıkan birtakım otoriter eğilimlere soğukkanlı ve objektif biçimde yaklaşamaması, aşırı savunmacı bir reaksiyon geliştirilmesi ve yine Atatürk döneminde büyük ölçüde araçsal biçimde ortaya konan Güneş Dil Teorisi, Türk Tarih Tezi gibi bazı teorilerin bilimsel geçerliliğini irdelemeye ilişkin ciddi bir isteksizlik duyulmasıdır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, klasik modernleşme kuramından esinle, Kemalizmin katı hali din ile bilim arasında bir ikilik olduğu konusunda ısrarcıdır. Toplumlara ilerleten temel unsurun bilim olduğu varsayımının diğer yüzünde de toplumlara ve bilhassa Türk toplumunu geri bırakan temel unsurun din olduğu konusunda, katı Kemalizmde pek fazla şüpheye mahal bulunmamaktadır. Çeçen’in ifadesi ile “[p]ozitivist bir bilimselcilikle eş anlamlı olarak ele alınan laiklik ilkesi, din ve devlet işlerini kesin hatları ile birbirinden ayırmış” (1998: 131) düşüncesi laikliğe ilişkin temel varsayımdır. Laiklik ilkesi bu açıdan katı Kemalizmin mihenk taşı gibidir. “Devletin dinden bağımsızlaştırılması ve dinin yalnızca bireylerin vicdanındaki yerine bırakılması” (Ozankaya, 1990: 292) şeklinde ifade edilen hali ile dinin aslında yalnızca devlet işlerinden çıkarılması değil, toplumsal hayattan da kaybolması, hatta aile içinde dahi görünmez

kılınması ve bireylerin en saklı, görünmeyen ve tasviri müphem olan bir alanına, yani vicdanlarına bırakılması umut edilmiştir. Parla, bu anlayışı “(i)nançlar ve vicdanlar siyasetten kurtarılacak, bütün siyasal, toplumsal, ekonomik kanunlar, örgütler ve gereksinimler pozitif, deneysel bilim ve fenlerin çağdaş uygarlığa sağladığı esas ve biçimlere uygun olarak gerçekleştirilecek” şeklinde tasvir eder (1991: 31). Diğer bir ifade ile, dünyaya ait olan siyaset, hukuk ve iktisat gibi tüm alanlar dini etkilerden uzaklaştırılarak, bilimsel bir mahiyet kazanacaktır.

Bu Kemalizm biçiminin ortaya çıkarmak istediğı karar alma süreçlerinde aklı ile hareket eden rasyonel vatandaşların¹, yalnızca devletle olan ilişkilerinde değil, neredeyse tüm yaşam pratiklerinde dini kurallardan azade davranması beklenmektedir. Din alanına geliştirilen arogant tavır, katı Kemalizmde sıkça karşımıza çıkan durumlardan bir tanesidir: “ne bilimi ne dini anlamamış hoca kılıklı cahillerin önemsenmemesi gerektiğini” (Çeçen, 1998: 131), “saçma sapan boş inançların kafadan çıkarılması gerektiğini”(Çeçen, 1998: 132) salık veren örneklerde karşımıza çıkan ifadeler, dinin bir sömürülme aracı olduğunu kabulle, kolaylıkla din alanına karşı geliştirilen bir saldırıya dönüşebilmektedir. Pozitif bilim vurgusunun Osmanlı’daki temellerinin çoğunlukla yok sayıldığı ve laiklikle ilgili gelişmelerin Atatürk ile başladığı varsayımı üzerine temellenen bir yaklaşım benimsenmektedir². Öte yandan ideal laik bir düzlemde dini alanın devletten bağımsız işleme gerektğine ilişkin varsayım, katı Kemalizmde pek karşılık bulmamaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar, dini kontrol etmenin işlevsel bir yolu olarak görülmektedir. Ozankaya’nın örnek teşkil ettiği ifadeler ile Diyanet İşleri Başkanlığı, “dinsel duygular her türlü boş inançlardan arınıp, bilim ve teknoloji ışıklarıyla dupduru oluncaya değin, dini sömürülmekten kurtarmanın” yolu olarak görülmektedir (Ozankaya, 1990: 215-2). Özetle, katı Kemalizmde din ve dine ilişkin

¹ Bu algı, din alanında dahi kabul görmüş olmalı ki, bilhassa Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinde Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere din alanındaki hakim çevrelerin bir çoğu, dini hükümleri aklen meşrulaştırmaya ve din alanında akılla açıklanamayacak alan bırakmamaya çalışmışlardır.

² Konuyu, Osmanlı tarihi ile bütünleşik olarak ele alan eserlere iyi bir örnek olması açısından bakınız. Şerif Mardin. 1986. Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk. Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Cilt 2 (Tarık Zafer Tunaya ed.).İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Yayınları, s.21-48, Şükrü Hanioglu, 2011.”The Scienticism of the Young Turks” Atatürk: An Intellectual Biography (içinde). Princeton: Princeton University Press, ss. 48-67.

öğelerin mümkün merteye dar bir alanda görünmez kılınma idealinin hemen gerçekleşmeyeceği varsayımı ile, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumların gerekliliği kerhen de olsa kabul edilmiştir.

Katı Kemalizmde, kadının toplumsal rolünün değişmesinden, eğitim sistemindeki dönüşüme kadar birçok konu laiklik başlığı altında ele alınabilmektedir³. Laiklik prensibinin taşıyıcısı olarak görülen eğitim konusunda yapılan atılımlardan bahsedilirken, kadının eğitim hayatına katılması, seçme ve seçilme hakkına kavuşması, dini ve geleneksel kılık kıyafetlerin kullanımının yaygınlığını kaybetmesi gibi inkılaplar büyük kazanımlar olarak yıllar içinde etkisi azalmayacak biçimde tekrarlanır. Birçok husus için şemsiye görevi yapan laikliğin, diğer Kemalist prensiplerin belirlenmesinde de etkin rol oynadığı öne sürülebilir. Kili'nin, Kemalizmin Milliyetçilik ilkesini anlatırken ilk kurduğu cümle şu şekildedir: "Kemalist milliyetçilik sekülerdir" (1980: 388). Diğer ilkelerin dahi belirleyici unsuru olan laiklik, katı Kemalizmin bir bakıma mitidir.

Kemalizmin temelde altı ilke (Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik ve İnkılapçılık) etrafında şekillendiği söylenece de aslında bu altı ilkenin ağırlığı ve vurgusu her bir Kemalizm türünde farklılaşmıştır. Katı Kemalizm, bu altı ilkenin her birini kabul etmekle birlikte, bu ilkelerin hepsine eşit değer verildiği söylenemez. Zira, katı Kemalizm anlayışında, laiklik ile iç içe geçmiş modernleşme ve inkılapçılık öğeleri etrafında kümelenmiş sınıfsız bir toplum algısı ve devletle geliştirilen tümdeşlik başat öncelikler olarak ortaya çıkmaktadır. Laikliğin dışında özel önem atfedilen diğer ilkelere de kısaca bakmakta yarar bulunmaktadır. İnkılapçılık ilkesi çoğunlukla modernleşmeci laiklik anlayışına uygun biçimde üzerinde durulan bir başka ilkedir. Burada, daha muhafazakar kesimlerin tercih ettiği "medeni-yet" kavramından çok, "çağdaşlık" kavramı üzerinden bir dönüşüm süreci sahiplenilir. CHP programında yoğun biçimde kullanılan çağdaşlaşma saiki, her daim Atatürk çizgisinde kalmayı da vaat etmektedir: "Ülkemizin her alanda yenileşmesi ve çağdaşlaşması

³ Elbette burada ortaya konan standartlar, liberal demokratik standartlar olmaktan çok, Kemalizmin çizdiği çerçeve dahilinde belirlenen ölçülerdir. Örneğin kadın konusunda Kemalizmin modernleştirici etkisinin yerinde analizlerine örnek olarak bakınız: Deniz A. Kandiyoti. 1987. "Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case", *Feminist Studies*, Vol. 13, No. 2 (Summer, 1987), pp. 317-338, Nilüfer Göle. 1992. *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*. (3. Basım) İstanbul: Metis Yayınları.

yolunda atılacak adımlarda Atatürk ilkeleri ve devrimleri daima partimize ışık tutacaktır” (CHP, 2017: 19). İnkılapçılığın sürekli yenilik kovalayan yanının, Atatürk çizgisinden çıkmama düsturu ile kontrol altına alındığı ve bir bakıma devrimciliğın ehlileştirildiğı öne sürülebilir.

Kemalizmin devletçilik ilkesinin bir yansıması olarak zuhur eden sınıfsız toplum algısı, toplumda ekonomik, etnik, dini vb. birbirinden farklı çıkarları olan grupları yok saymaktadır. Burada geliştirilen düşünce pratiğinde, birbirinin neredeyse aynısı ve eşiti olan homojen bir toplum çağrışımı bulunmaktadır. Ne var ki, Şerif Mardin’in Shils’in merkez-çevre ayırımından hareket ederek Türkiye örneğine uyarladığı merkez-çevre ayrışması göz önünde bulundurulduğunda (1973), katı Kemalizmin kendi içinde elit, dönüştürücü ve devletin yansıması olan bir kadro oluşturduğu ve bu kadro ile çevreyi devletin çıkarları doğrultusunda dönüştürmeyi hedeflediğini söylemek yanlış olmaz. Askeri bürokratik seçkinlerin yanında, yerel seçkinlerin de erken cumhuriyet döneminde CHP’nin koalisyon ortakları oldukları bilinmektedir (Özbudun, 1981: 84). Bir bakıma, Orwell’a referansla, bütün herkesin eşit olduğu fakat Kemalist seçkinlerin daha eşit olduğu sınıfsız bir toplum imgesi üzerinde manevra bulunduğu söylenebilir⁴. Çeçen, Kemalizmin halkçılık ilkesini anlatırken “halkın uyandırılması, bilinçlendirilerek yönetimin bir halk hükümeti olması” (1998: 128) yönünü öne çıkarmaktadır. Burada ve birçok başka eserde görülen, uyandırılması gereken bir halkın olduğu varsayımı, merkezin çevre üzerindeki bir hakkı ve sorumluluğı olarak görülmektedir. Aslında bu aydınlanmacı bakış açısının uzantısı olarak, toplumun kendi içinde eşit ve homojen olduğu fakat dönüştürücülerin toplumdan farklı ve üstün rol modeller olduğu varsayımının kabul gördüğü öne sürülebilir. Parla, CHP programlarını baz alarak yaptığı analizde, üretim ilişkilerine göre farklı sınıfların varlığının ima yolu ile kabul edildiğini fakat sınıf çatışmalarının bütünüyle reddedildiğini öne sürer (1991: 43). Bu iyimser tespitin de ortaya koyduğu gibi, katı Kemalizmin sınıf eksenli bir toplum analizi bulunmamakta, birbirine denk dönüştürülmeye matuf kitlelerin varlığı kabul görmektedir.

⁴ Burada kast edilen, George Orwell’in Hayvan Çiftliği adlı eserinde, “bütün hayvanlar eşittir, fakat bazı hayvanlar daha eşittir” tespitidir. Detaylar için: George Orwell. 2014. Hayvan Çiftliği. İstanbul: Can Yayınları (ilk orijinal basım 1945).

Sonuç olarak, CHP ideolojisinin kural koyucu olarak Kemalizm'in tanımını yaptığı, bu tanımlamada altı ilkenin sürekli bir uygarlaşma şemsiyesi altında yer aldığı ve laiklik ilkesinin en gözle görünür ve belki de Türkiye'nin uygarlık ile bağımlı güçlendireceği düşünülen ilke olarak uzun yıllar içinde etkinliğini sürdürdüğü ifade edilebilir. Yeni bir devlet kurarken, o devletin bilhassa İslam tandanslı kabul edilebilecek geçmişi ile bağımlı yok sayma eğilimindeki katı Kemalist yorum, aynı zamanda yeni bir toplum oluşturmayı ve bu toplumu geleneksel normlardan bağımsızlaştırarak, katı akılcı bir tutumla hareket ettirmeyi, tüm bunları yaparken de kendisine yönlendirici, yönetici ve kontrol edici bir vasıf ve hak atfetmeyi ihmal etmemiştir. Bu yönleri ile katı Kemalizm, ilke koyucu ve tanımlayıcı bir rol üstlenmiş ve diğer Kemalist yorumların ne derece Kemalist kabul edilip edilemeyeceklerinin gücünü ve bilgisini elinde tutan *omnipotent* ve *omniscient* bir tavrı içselleştirmiştir.

Kemalizmin Sıvı Hali: Uçların Seçici Kemalizm Yorumu

Kemalizmin sıvı hali, Türk milliyetçisi sağ ve aşırı sol tarafından benimsenen, bu düşünce ekollerinin Kemalizmin kendi ideolojik arka planları ile örüntülü yanlarını seçici biçimde ön plana çıkarırken, diğer birtakım ilkelerin arka plana itilmesinden ya da geliştirilen savunma mekanizmaları ile "aşında" ile başlayan Kemalizmi kendi düşünce sistematiğine uyarlama çabalarından oluşmaktadır. Bulunduğu kabın şeklini alan yanı ile sıvı Kemalizmler, salt bir Kemalizm üretmekten çok, o kabın bu devlete, bu topluma ve bu coğrafyaya ne kadar uygun olduğunun altını çizme arayışının yansımalarıdır. Bu konuda aşırı solda ciddi ayrışmalar bulunmakla birlikte, bu çalışmada değinilen aşırı soldan kasıt, Kemalizm ile kendi düşünce alanı arasında ciddi bir benzerlik ve Kemalizme yönelik ciddi bir sahiplenme geliştiren Yön hareketi ile başlayan ve Milli Demokratik Devrim hareketi ile devam eden soldur.

Aşırı sol Kemalizmi, Kemalizmi anti-emperyalist ve devrimci bir düzlemde değerlendirmeyi tercih ederek, ulusal bağımsızlık vurgusu güçlü bir Kemalizm çeşidi ortaya çıkarmıştır. 1960'lardan itibaren etkin olmaya başlayan Yön hareketi ile, Kemalizmin bağımsızlık hareketinin henüz sonuçlanmadığını ve yeni devletçilik ilkesi ve halkçılık prensipleri ile dönüştürülmesi gerektiği ve Kemalizmin burjuvazinin elinde dejenere edil-

diği iddia edilmiştir (Kili, 1980: 396). İşçi Partisi, 1960'larda, Kemalizmin altı ilkesini benimseyerek, halkçılığı kitlelerin eğitilerek dönüştürülmesi biçiminde yorumlamıştır (Kili, 1980: 397). Ne var ki, burada sözü edilen Kemalizm, Yön hareketine göre çok daha geçirgendir. Anıl Çeçen Kemalist devrim ile Sosyalist devrimler arasındaki temel farkın ulusallık noktasında olduğunu söylerken, bir taraftan da Kemalizmin anti-emperyalist yanına vurgu yapmaktadır (1998: 102). Özünde esnek ve pragmatik bir ilke olan Devletçilik, kuruluş aşamasında ekonomik aktivite ve sanayileşme konusundaki darboğazları aşmak için bir araç olarak görölmekteyse de (Özbudun, 1981: 89), aşırı sol bu ilkeyi Kemalizmin odağındaymış gibi algılamayı tercih ederek, devletçiliğe gerçekte olduğundan fazla anlam yüklemiştir.

1968 kuşağının Atatürk'ten ilham alarak 2. Kurtuluş Savaşını başlatma iddiası da yine aşırı sol düşüncedeki devrim yapma dürtüsüne Atatürk ile meşruiyet bulma gayretidir. Kemalizmin Devletçilik prensibinin yanında, İnkılapçılık ilkesi özellikle Devrimcilik biçiminde ele alınarak, vurgulanır. Bu bağlamda, Atatürk'ün "İdare-i maslahatçılar esaslı inkılap yapamazlar" sözüne ciddi bir atıf yapılmıştır. Yön dergisinden Doğan Avcioğlu ve arkadaşlarının sıkça tekrarladıkları bir söz olarak, devrim yapmanın meşru zeminini oluşturmaya hizmet etmiştir. Kahramanoğlu, Avcioğlu'ndan aktararak, devrimci girişimlerin, Mustafa Kemal tarafından başlatılan, fakat yarıda kalıp, istikameti değiştirilen Ulusal Kurtuluş Devrimini, güncel şartlara uyarlayarak gerçekteştirmek misyonunun Yön hareketinde önemli bir yer tuttuğunu belirtir (2004). Sonrasında ortaya çıkan Milli Demokratik Devrim Hareketi de yine benzer bir çizgide Kemalist-devrimci bir söylemi benimser.

Milli Demokratik Devrim Derneği kurucularından Rasih Nuri İleri, "Atatürk ve Komünizm" adlı kitabında, Atatürk'ün pragmatizme yakınsayan gerçekteşiliğinden bahseder (1994). İleri, pratik ve sonuç odaklı kişiliğinin Atatürk'ü teorik boyutta bir Komünist olmaktan alıkoyduğunu fakat bağımsızlık noktasında Komünistlerle benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir. Yöntemsel olarak bir proletarya devriminin Atatürk'e hitap etmeyeceğini fakat yukarıdan böyle bir devrimi yönetecek yetişmiş kadronun bulunmamasının da, Atatürk'ü Sosyalist bir devrim yapmaktan alıkoyduğu iddia edilen bir başka husustur (İleri, 1994: 26-2). Doktrin

anlamında Atatürk'ü Komünist kabul edemeseler de, bağımsız Türkiye'nin kurulması, Cumhuriyet ile birlikte yerli burjuvazinin oluşturulması (İleri, 1994) gibi noktalarda Atatürk inkılaplarının devrime gidecek yolun yapı taşlarını oluşturduğu ifade edilmektedir.

O dönemde Rusya ile geliştirilen pozitif ilişkiler de aşırı solun sıvı Kemalist algısında önemli bir yeri haizdir. Atatürk'ün TBMM Üçüncü Toplantı Yılı Konuşmasından alıntı ile "Rus Şuralar Cumhuriyetiyle olan iyi ilişki ve bağlarımız bu geçirdiğimiz yıl zarfında en mükemmel bir şekilde gelişmeye devam etmiştir (alkışlar). 16 Martta Moskova'da bir dostluk antlaşması aktettik. Bu antlaşma ile emperyalizmin ihtiraslı atılışına hedef olan iki devlet arasında doğal etkenlerden meydana gelen dayanışma bir hukuk şekli ile de saptanmış oldu" (İleri, 1994: 273) gibi anektodlar, aşırı sol Kemalizmde önemli bir yer tutmaktadır. Atatürk Türkiye'si'nin 2. Enternasyonal'e (Komitern'e) üyelik başvurusunda bulunmuş olması (İleri, 1994: 25) iddiaları da bir başka ortak alan bulma gayretidir.

Atatürk'ün ortaya koyduğu devletçiliğin ekseninden kaymış olmasını temel bir problematik olarak gören bu hareket, devletçiliğin Atatürk zamanındaki Özbudun'un belirttiği araçsal niteliğine fazla kulak karmaksızın, bu ilkeyi Sosyalist bir devletçilik anlayışına yakınsar. Atatürk dönemini bir asr-ı saadet olarak betimleyen bu düşünce sistematığı, Türkiye'de siyaset yapmanın İnönü döneminden itibaren bozulmaya başladığını ve Demokrat Parti dönemi ile iyice çığırından çıktığını öne sürmektedir. Bu resimde Atatürk döneminin anti-emperyalist yanı, en fazla övgüyü hak eden tarafıdır. Kısacası, Atatürk'ün altı ilkesinden seçici olarak ön plana çıkarılan devletçilik ve devrimcilik ilkelerine özel önem atfedilirken, bu yönlerdeki bazı anıların, vecizelerin ya da hikayelerin tekrar tekrar dillendirildiği gözlenebilir.

Sıvı Kemalizmin öteki ucu milliyetçi sağ açısından da Atatürk'ün hayatı ve eserlerinde yeterince bereketli ilham alanları bulunmaktadır. Her ne kadar Nihal Atsız gibi kimi kişilerce bilhassa Atatürk döneminde Sovyetler ile kurulan yakın ilişki gibi bazı nedenlerle Kemalizm'e fazlaca paye verilmese de, 1960'lardan sonra, özellikle de partileşerek kurumsallaşmış milliyetçi sağda Kemalizm izleri görülmektedir⁵. Esasen emekli bir subay

⁵ Esasen Milliyetçi Hareket Partisi'ne temel teşkil eden Millet Partisi ve akabinde kurulan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 1960 döneminden önce kurulmuş olmakla birlikte,

olan Alparslan Türkeş etrafında partileşen milliyetçi sağ düşüncede, Türkeş'in asker geçmişinin de bir yansıması olarak devletin kutsal kabul edilmesi ve devletin etrafında örüntülendiği Kemalist prensiplerin de benimsemesi söz konusudur. Örneğin, Mustafa Kemal'in Selanik'te geçen çocukluğu ile Alparslan Türkeş'in Kıbrıs'ta geçen çocuklukları arasında bir benzeşim kurularak, Türkeş'in liderlik nosyonu Atatürk ismi üzerinden pekiştirilir (Tekin, 2000: 54). Ne var ki, milliyetçi sağın Kemalist ilkelerin her birine eşit seviyede sahip çıktığı söylenemez. Beklendiği gibi, Atatürk'ün milliyetçi kişiliği, burada en çok vurgulanan temalardan bir tanesidir. Kurtuluş Savaşı ve milli bağımsızlık vurgusu yine Kemalizmin milliyetçi sağ tarafından seçilen önemli alanlardır. Kimi zaman, bu bağımsızlık vurgusu sınır ötesine taşarak, Türkiye dışında yaşayan Türklere geliştirilen ilginin temelinde Atatürk'ün fikriyatından bahsedilmektedir. Örnek vermek gerekirse, 1988 Parti Programında "Komşu ülkelerin toprak bütünlüklerine ve bağımsızlıklarına saygı duyarak Türk unsurları ile ilgilenmeyi bü-yük Atatürk'ün "Nerede Türk varsa orası Misak-ı Milliye dahildir" buyruğunun ışığında düşünürüz" (1988: 78) ifadesi yer almıştır.

Milliyetçiliğin retorikine ve şiirsel üslubuna uygun, kimi zaman mitolojik kabul edilebilecek ifadeler, Nutuk'ta yer almaktadır: "Bu memleket, dünyanın beklemediği, asla ümit etmediği bir müstesna mevcudiyetin yüksek tecellisine, yüksek sahne oldu. Bu sahne, en aşağı yedi bin senelik bir Türk beşliğidir. Beşik tabiatın rüzgarıyla sallandı. Beşliğin içindeki çocuk tabiatın yağmurlarıyla yıkandı. O çocuk, tabiatın şimşeklerinden, yıldırımlarından, kasırgalarından evvela korkar gibi oldu, sonra onlara alıştı. Onları tabiatın babası tanıdı, onların oğlu oldu. Bir gün o tabiat çocuğu tabiat oldu, yıldırım oldu, güneş oldu, Türk oldu. Türk budur. Yıldırımdır, kasırgadır, dünyayı aydınlatan güneştir." (Öksüz, ? : 35). Yine Atatürk'ün "ne mutlu Türk'üm diyene" ve "Türk çocuğu, atalarını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır" vecizeleri, milliyetçi sağ içinde geniş yankı bulan ifadelerdir. Dokuz Işık'ta yer aldığı hali ile "Soy birliği, Türk milletinin en itici, en önemli faktörüdür. Soyumuz Türk soyudur. (...) Büyük komutan, devlet adamı, Mustafa Ke-

tıpkı Adalet Partisi'nde Ragıp Gümüşpala izlerinden çok Süleyman Demirel etkisinin belirgin olması gibi, Türkiye'de milliyetçi sağ, parti düzeyindeki ideolojik eksenini Alparslan Türkeş döneminde daha net biçimde tanımlamıştır.

mal Atatürk “Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur” demekle bu gerçeği ortaya koymuştur.” (Sarı, 2016: 113) denilerek, Atatürk milliyetçilik çizgisinde önemli bir referans noktasıdır. Atatürk’ün Türk diline ve tarihine verdiği önem de bu çerçevede, tarih ve bağımsızlık vurgusu güçlü milliyetçi sağ için başkaca önemli ortaklık alanlarıdır. “Türk çocuğu, atalarını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır” sözünün ifade ettikleri, milliyetçi sağ Atatürk’e yakınsayan bir başka tematik alandır. Tarihin yanında, milli bağımsızlığa ve bazı ahlaki öğelere ilişkin Kemalist yansımaları milliyetçi sağ düşünce içinde rastlamak olasıdır. Milliyetçi sağın temel dokümanlarından bir tanesi olan Dokuz Işık’ta “Büyük Atatürkümüz, Kurtuluş Savaşı’na başlarken hak kuvvetindir ilkesine karşı bu âlemde elbette bir hak vardır ve hak kuvvetin üstündedir, üstünde olmalıdır ifadelerini kullanmıştır” (Sarı, 2016: 20) şeklinde ifade edildiği biçimiyle, Atatürk, milliyetçi sağın siyaset düşüncesindeki hakkaniyet gibi milliyetçilik dışında bazı diğer kavramların da başvuru noktalarından bir tanesi olarak görülmüştür.

Bilhassa 1960’lı yıllarda yükselen anti-Komünist söylem ekseninde şekillenen milliyetçi sağ düşünce, o dönemde milliyetçi bir tandansta olan Atatürk Üniversitesi’nin girişine “Türk aleminin en büyük düşmanı komünistliktir, her görüldüğü yerde ezilmelidir” sözünü Atatürk’ün söylediği iddiası ile konulmuştur (Bora, 2017: 165). Soldan bir entelektüel olan Rasih Nuri İleri ise bu sözün kaynağına inerek, AP’li senatör Dr. Fethi Tevetoglu’nu göstermiş ve bu ifadede ciddi bir çarpıtma olduğunu iddia ermiştir (İleri, 1994: 334-5). Diğer bir ifade ile, sıvı Kemalizmler için Atatürk yalnızca buldukları pozisyonu doğrulayan değil aynı zamanda karşısında oldukları düşüncüyü de tenkit eden bir referans noktasıdır ve her iki grup da Atatürk’ün komünizmle ilgili böyle bir sözünün olup olmamasını hatırı sayılır biçimde ciddiye almışlardır.

Milliyetçi sağ bakış açısına göre, yukarıda da belirtildiği gibi Atatürkçülüğün en göze çarpan vasfı milliyetçiliktir. MHP Genel Başkanı Bahçeli, “Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ü en büyük Türk Milliyetçisi olarak kabul eden Milliyetçi Hareket Partisi, Türkiye Cumhuriyeti’nin niteliklerine bağlılık ve bunları koruma ve savunma iradesi bahsinde herhangi bir kurumla tartışmaya girmeyi gereksiz addetmektedir” (2008: 76) diyerek bu duruşa örnek teşkil etmektedir. Türkes’ten

alıntı ile “Bizim kışlalarımızda ‘Bir Türk on düşmana bedeldir’, ‘Bir Türk dünyaya bedeldir’ gibi Atatürk tarafından irad edilmiş olan vecizeler asılı durur. Milletimin, Türklüğün büyüklük ve üstünlüğünü ben önce anamdan babamdan öğrenmiştim...” (Tekin, 2000: 110) ifadeleri, milliyetçi sağın lideri Türkeş’in eğitim sürecinde onu Türk milliyetçisi yapan ortamda Atatürk’ün izlerini varlığına işaret etmektedir. Bu gibi ifadeler ile Atatürk’ün Türklük vurgusuna özel önem atfedilirken, bir yandan da kendi bulunduğu milliyetçi çizgiyi Atatürk ismi ile pekiştirme eğilimi görülmektedir.

Katı Kemalizmde pek rastlanmayan İslami vurgu, milliyetçi sağın sıvı Kemalist yorumunda, dengeleyici unsur olarak oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Bir yandan Atatürk, milliyetçi yönleri ile ön plana çıkarılırken, “Tanrı dağı kadar Türk” olan milliyetçi sağ anlayışın, “Hıra dağı kadar Müslüman” olan yanına değinmek ve bu surette kendisini katı Kemalizmden farklılaştırmak adettendir. MHP’nin 1993 yılında kabul edilen parti programına yansıyan ilk maddenin esasları, sıvı Kemalist bakış açısını yansıtmaması açısından güzel bir örnek teşkil eder: “Türk toplumunun her ferdinin bayrağını İslam imanı, ahlak ve fazileti ile Türklük şuurunda bulunan Türk Milliyetçiliği görüşünü benimsemesi, tarihi ve kültürel birikimine ve haldeki mevcudiyetine mensubiyet şuru ile bağlanması, Atatürk’ün belirttiği gibi “Ne Mutlu Türküm Diyene” mutabakatının devletin ilkesi ve milletin fikir müşteregi haline getirilmesi, tarih içinde devamlılık düşüncesine bağlı milleti tekamül anlayışının yerleştirilmesi, ahlak ve fazilet duygusunun imana dayalı bir vicdan ve yaşama tarzı olduğunun yaygınlaştırılması, sosyal adalet ve hukukun üstünlüğü ile demokrasinin milliyetçi görüşün ayrılmaz parçaları olduğunun ısrarla anlatılarak kabullendirilmesi birinci ana hedeftir”⁶ (1993: 3). Burada, İslami hassasiyetler arasında erimiş fakat kaybolmamış bir Atatürk ve onun milliyetçi bakış açısı göze çarpmaktadır. Benzer bir duruş, Devlet Bahçeli’nin yazılarında da görülmektedir: “Bedeli kanla ödenerek Büyük Atatürk’ün önderliğinde kurulmuş Cumhuriyetimizin Başkenti Ankara iki önemli tepe üzerinde sembolleşmiştir. Bunlardan biri devletimizi kuran ve milletimizi kurtaran aziz Atatürk’ün naaşının bulunduğu Anıtkabir’i barındıran Anıttepe, diğeri ise inanç hürriyetimizin ve manevi değerlerimizin sembolü

⁶ Benzer ifadeler 1988 Programında da yer almaktadır.

olan bir mabedi barındıran Kocatepe'dir. Milliyetçi Hareket Partisi, kimseyi asla bir tercihe ve taraf olmaya zorlamadan, her ikisini de en yüksek seviyede benimseyen ve temsil eden, bu değerler arasındaki rabita ve bağın kopartılmasına asla izin vermeyen duruşu ile Anıttepe ile Kocatepe arasına çekilmiş çelikten bir halattır" (2008: 123). Yine Atatürk'e referansla yürütülen katı laiklik anlayışının aslında Atatürk'ün fikirlerini çarpıtmak olduğu ve Atatürk'ün Türk kültürü temelinde oluşturmaya çalıştığı dönüşümün aslından ayrılarak "Latin-Helenistik" bir noktaya çekilmek istendiği öne sürülmektedir (Tekin, 2000: 82). Laikliğin yanında katı Kemalizmin yoğun Batıcı eğilimi ile aydınlanmacı yorumu da milliyetçi sağın yerlilik söylemine uygun düşmemektedir.

"Ülkücü olup da Atatürk'ü sevmeyen kişiler, Ülkücülüğün temel anlam ve prensiplerini kavrayamamış insanlardır" sözü, Türkeş tarafından söylendiği iddia edilen ve milliyetçi sağa yakın kişiler arasında farklı mecralarda sıklıkla paylaşılan bir ifadedir. Günümüzde de MHP ile aynı çizgide bir gençlik örgütü olarak faaliyetlerini sürdüren Ülkü Ocakları, ülke çapında Atatürk'ü anma, anlama ve Atatürk üzerine düşünme konulu organizasyonlar yapmakta ve bu etkinliklerde Atatürk'ün milli bağımsızlığa olan katkısı ve milliyetçi kişiliği vurgulanmaktadır. Yine Ülkü Ocakları web sitesinde, Ülkü Ocakları başkanının yanında MHP lideri Devlet Bahçeli'nin, Alparslan Türkeş'in fakat hepsinden önce Atatürk'ün demeçlerine "Başkomutan'dan" başlığı altında yer verilmektedir (04.08.2017). Burada yayınlanan sözlerde yine Atatürk'ün milliyetçi yönü ön plana çıkarılırken, diğer ilkelere ya da Kemalist prensiplere fazlaca değinilmemektedir.

Sıvı Kemalizmlerde söz konusu olan Atatürk'e referans vererek bulunduğu pozisyonu meşrulaştırmak ve belki de bunun biraz daha fazlasıdır. Bora'nın aşırı solcu Kemalizm için kaydettiği, Kemalist askeri ve sivil aydınların desteğini alma isteği (2017: 165), milliyetçi sağ Kemalizm için geçerlidir. Böylelikle devlete yaslanmanın, yaslanamıyorlarsa da devletin gazabından kendilerini korumanın bir yolu da, devletin kurucu ideolojisinin yansıması olan Kemalizm ile aralarını iyi tutmadan geçtiğinin bilincindeki sıvı Kemalizmler için, Atatürk'ün isminin kullanılarak darbelerin dahi yapıldığı bir siyasi coğrafyada, Atatürk'ün düşünsel mirasını kendilerinininki ile seçici olarak örtüştürmeye çalışmaları, bir ölçüde anlaşılabilir bir durumdur. Burada işletilen Kemalizm mekanizması, katı Kemalizm-

deki prensiplerin bir kısmının fazlaca ön plana çıkartılırken, bir kısmının yok sayılarak, kendi pozisyonları ile Mustafa Kemal'in düşünsel mirasının uyumlaştırma çabasıdır.

Kemalizmin Gaz Hali: İcraatler Arasında Kalan Seyreltilmiş Kemalizm

Kemalizm, bir düşünce retoriği olarak Türkiye siyaset felsefesinin bu çalışmada sayılanlardan çok daha parçalı ve farklı alanlarına dokunmuştur. Ne var ki burada kullanılan Kemalizm triosu, günlük siyasetteki Kemalizm dilini anlamaya yardımcı olacak bir çerçeve sunmaktadır. Bu alanların içinde, üçüncü olarak ele alınacak olan merkez-sağ Kemalizmi, Demokrat Parti iktidarından itibaren ortaya çıkan ve Atatürk ilkelerini ya da bu ilkelerden birkaçını ön plana çıkarmak yerine Atatürk'ü bir ilke olarak siyaset yapma sürecinde refere etmeye işaret etmektedir. Genel olarak milli irade kavramı üzerinden, çoğunlukçuluktan ve çoğunluğun meşruiyet sağlayan söyleminden beslenen, ideolojik bir düşünce sisteminden ziyade icraat, çalışma, kalkınma ve zenginleşme odaklı bir zihniyetin iz düşümü olan merkez-sağ siyaset, Türkiye'de düşünce pratiğine değilse de siyaset pratiğine damgasını vurmuş, kendi içinde de devinim halinde olan bir ekoldür. Kemalizmin gaz hali olarak tanımlanabilecek bu eğilim, her bir merkez-sağ parti ve lider döneminde farklı dozda görünürlük kazansa da, Kemalizmin en seyreltilmiş ve havada kalan fazı olarak varlığını sürdürmektedir.

Demokrat Parti, CHP sıralarında yetişmiş kişilerin kuruculuk yaptığı bir partidir ve Atatürk'e oldukça yakın olan Celal Bayar gibi bir ismi de çatısında barındırmaktadır. Bayar'ın Atatürk'ün giyim kuşamını, hal ve hareketlerini rol model aldığı ifade edilmektedir (Harris, 2002: 53). Dalgalı Atatürkçülük seyrine rağmen, Demokrat Parti genel olarak Atatürk karşıtı bir çizgide olmamıştır⁷. Bilakis, Demokrat Parti iktidarı İsmet İnönü'ye karşı geliştirilen sert muhalefette, İsmet İnönü'yü arka planda bırakmaya yönelik bazı hamlelerde, kendi lider kadrosundan isimlerin yerine Atatürk'ün manevi şahsiyetini ön plana çıkararak bazı girişimlerde bulunmuştur. Bunların arasında, paralara İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde İnönü resimlerinin basılmasının bırakılarak, yeniden Atatürk

⁷ Demokrat Parti dönemleri arasında bir mukayese yapıldığında ise 1950'lerin başında daha güçlü bir Atatürk vurgusunun bulunduğu, ilerleyen yıllarda bu vurgunun bir miktar silikleştiği söylenebilir.

resimlerine dönülmesini ve bir yandan İnönü resimleri devler dairelerinden kaldırılırken, resmi kurumlara Atatürk heykeli ve resminin konulmasının yaygınlaştırılmasını sayabiliriz⁸. Buradaki temel amaçlardan bir tanesi, İnönü figürünün silinerek Atatürk'ün manevi şahsiyetine sarılmak istenmesidir. Tanel Demirel bu noktada, Demokrat Parti'nin muasır medeniyete ulaşılma hedefinin ekonomik kalkınmacılık, Cumhuriyetçilik prensibinin milli irade vurgusunun öne çıkarılarak, İnönü dönemindeki vesayetçi havanın kaybolmasına dikkat çekilmesini not eder (2011: 113).

Demokrat Parti'nin iktidarının ilk döneminde, muhalefet tarafından yükselmeye başlayan ağır eleştirilerin bir frenleyicisi ve belki de Demokrat Parti iktidarının meşru zeminde kaldığını işaretlemeye bir gösterge işlevi görmesi açısından, Demokrat Parti döneminde çıkarılan Atatürk'ü Koruma Kanunu (Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun) bu konuda merkez-sağın Kemalizm anlayışını ortaya koyan öğelerden bir tanesidir. 1951 yılında çıkarılan bu kanun ile "Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir. Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır" denmiş ve bu suçların alenileşmesi durumunda yarısı kadar daha fazla cezaya çarptırılması hükmü getirilmiştir. (Mevzuat, 2017) Atatürk'ün bir ilke olarak ortaya konmasından kast edilen durum, tam da bu kanunda belirtilen Atatürk'ün manevi hatırasına yüklenen anlamdır.

Demokrat Partinin iktidara gelmesi, her ne kadar CHP sıralarında yetişen birçok siyasetçiye ve Atatürk'ün çok yakınındaki Celal Bayar gibi kişilere siyaset yapma alanı oluşturmuş olsa da, merkez-çevre ayrışmasındaki çevrenin temsilini sağlamak sureti ile Özbudun'un tabiri ile perifer bir reformudur (2000: 31). DP'nin bu çabası, Atatürk'ün manevi hatırasının esas sahibi olduğunu düşünen CHP'ye karşı bir resttir. Bu tavır, "(i)rticaya taviz verildiği eleştirilerini karşılama" misyonunu da üstelenecektir (Demirel, 2011: 139). Benzer tavır, Adalet Partisi'nin 1970'lerin kao-

⁸ Burada güdülen temel gaye, Atatürk'ün ön plana çıkarılmasından ziyade İnönü'nin sembolik etki alanının flulaştırılmasıdır. İnönü Stadının adı Mithatpaşa Stadı olarak değiştirilmesi gibi başkaca örnekler de bu durumu teyit etmektedir.

tik dönemlerinde askerin gücüne meşruiyet kazandırırken, Atatürk temasına sarılmasında bir kez daha ortaya çıkmıştır (Cizre, 1993). 1980'li yıllarda yine darbe ertesinde kurulan Anavatan Partisi, dört eğilim dediği milliyetçilik, muhafazakarlık, liberallik ve solu bir potada erittiğini iddia ederken, Atatürk'ün başlattığı reformlara yeni bir soluk getirme ifadesini, kendi kalkınmacı ve icraatçı siyaset yapma felsefesini meşrulaştırmak için kullanmıştır. Özal, kendi partisinin önemle üzerinde durduğu konuları, Atatürk bağlamında sunmuştur: “Bu üç hürriyet, serbest düşünce, din ve vicdan hürriyeti ile teşebbüs hürriyetidir. Atatürk “Kimsenin düşüncelerine ve vicdanına egemen olunamaz” der” (1988). Son dönemde Ak Parti'nin geliştirdiği Kemalist söylemi de bu çerçevede incelemek mümkündür. 15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonra, devletin tüm kurumlarının tehlike altında olduğu düşüncesi ile başlayan Kemalist yönelim, Atatürk ilkelerinden çok, Atatürk'ü bir ilke olarak koyarak zuhur etmiştir. 2017 yılında Atatürk'e hakaret edenlerin göz altına alınması, Atatürk'ün manevi hatırasına alenen hakaret suçu ile Mustafa Armağan'ın hapis cezasına çarptırılması⁹, Atatürk'ün ölüm yıl dönümü olan 10 Kasım günü sirenlerin çaldığı sırada pazar duası yaptıran imamın soruşturma geçirmesi¹⁰, Ak Parti milletvekillerinin Atatürk resimleri paylaşmaları gibi örnekler sıralanabilir. Elbette merkez sağ partilerin her birinin eşit dozda Kemalist vurgu ile siyasal söylemlerini şekillendirdiklerini iddia etmek mümkün değildir. Örnek vermek gerekirse Atatürk'ün ölümünden kısa süre sonra kurulan ve Celal Bayar gibi Atatürk'e yakın isimleri çatısı altında barındıran Demokrat Parti ile 1983 yılında kurulan Anavatan Partisinin Kemalist söylemleri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Ne var ki, burada gözlemlenen ortak nokta, Kemalizmin niteliğidir: Merkez-sağ partilerde Kemalizmin ideolojiye yakınsayan felsefesinden çok, Atatürk'ün manevi kişiliğine referans verme pratiği görülür. Böylelikle, günlük siyaset yapma pratiğine Mustafa Kemal'in düşünce sistemini yansıtırma kaygısının oldukça sınırlı kaldığı gözlenir.

⁹ Hürriyet, 31 Ekim 2017, “Mustafa Armağan'a Atatürk'e hakarettten hapis cezası”, <http://www.hurriyet.com.tr/mustafa-armagana-aturkce-hakarettten-hapis-cezasi-40629103>.

¹⁰ Hürriyet, 10 Kasım 2017, “Sirenler çalarken pazarda dua ettiren imama soruşturma”, <http://www.hurriyet.com.tr/sirenler-calarken-pazarda-dua-ettiren-imama-sor-40641341>.

Sonuç olarak, Kemalizmin gaz hali ile kast edilen, aslında Atatürk'ün, mekez-sağ parti politikalarının ve söylemlerinin bir yerlerinde olması yahut bir yerlere iliştilmesidir. Bu, gündelik politikalarda Atatürk'ün uygun düşüğü yerlerde referans verilmesini, uygun düşmediği noktalarda ise mevzubahis edilmemesini beraberinde getirir. Ayrıca, Atatürk'ün manevi şahsiyetine saygı duymak bir ilke olarak kabul görürken, onu bir tabu olarak yansıtmaya pek fazla rağbet edilmez. Özal'ın üstünde durduğu "Atatürk tabu değildir" duruşu, merkez-sağ Kemalizmin diğer partilerinde de gözlenir. Genel anlamda icraat odaklı bir siyaset anlayışını temel alan merkez-sağ siyasette, Atatürk, ideolojik bir duruşun sembolü değil, diğer pragmatik bileşenlerle iç içe geçmiş bir koku ya da tatlandırıcıya işaret etmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada ortaya konulan ve kurumsal yapılar -siyasi parti ya da aşırı solda olduğu gibi hareketler- üzerinden tahlil edilmeye çalışılan Kemalizmler, Atatürk'e yüklenen anlam noktasında birbirlerinden belirgin biçimde ayrılırlar. Katı Kemalizm, kural koyucu olarak, bütüncül ve tavizsiz bir Kemalist yorumu, çağdaşlık ve laiklik ekseninde yaparken, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılıktan müteşekkil altı ilkenin her birine referans vermeyi ihmal etmez. Katı Kemalizmin kural koyucu ve esas vâris olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünsel mirası ile geliştirdiği ilişki kimi zaman bir tabu halini alır. Katı Kemalizmin, Atatürkçü düşünce sistemi olarak ortaya koyduğu kuralların sorgulanabilirliği, değişebilirliği, eleştirilebilirliği oldukça sınırlıdır.

Milliyetçi sağ ile aşırı soldaki bazı fraksiyonlar tarafından benimlenen sıvı Kemalizmler kendi pozisyonlarına uygun olan ilke ya da ilkeleri ön plana çıkarırken, diğer birtakım ilkeleri göz ardı etmeye daha fazla eğilim gösterirler. Milliyetçi sağda Atatürk'ün milliyetçi kişiliği yoğun biçimde vurgulanırken, laiklik ve inkılapçılık ilkesi çok fazla ön plana çıkarılmaz. Aşırı solun sıvı Kemalizminde ise Atatürk'ün emperyalizm karşıtlığı, devrimciliği ve milliyetçiliği ön plana çıkarılırken, bir siyasal sistem tercihini açıkça ortaya koyan cumhuriyetçilik ya da sınıf farkını ve sınıflar arası çatışmayı reddeden halkçılık ilkeleri üzerinde pek fazla durulmaz. Diğer bir ifade ile, sıvı Kemalizm, aşırı sol ve milliyetçi sağ yo-

rumlarda, buldukları kabın şeklini alır, akışkandır.

Kemalizmin gaz hali ise genellikle merkez-sağ partilerin siyasi söylemlerinde sıkça görülür. Merkez-sağ partiler, günün siyasi şartlarına uygun Atatürk vurgusunu seyrek dozda yaparlarken, bunun iş, icraat ve kalkınma odaklı siyaset anlayışlarına yön vermesine müsaade etmezler. Bu uçucu Kemalizm türü şüphesiz en az ideolojik olandır. Bu Kemalizm türünde Atatürk manevi şahsiyeti ile saygı duyulan bir devlet adamı olmakla birlikte, çoğunlukla felsefesi anlaşılmaya çalışılan bir ideolog ya da fikir önderi olarak görülmez. Elbette merkez sağ partilerin birbirlerinden oldukça farklı zaman dilimlerinin ruhuna göre ürettikleri siyaset anlayışları arasında kayda değer farklılıklar da bulunmaktadır. Yoğunluğu en zayıf olan bu Kemalizm türünde, aynı partinin farklı dönemlerdeki söylemleri arasında da dalgalı bir seyir izleyerek, tekdüzelikten ve istikrardan uzak bir Atatürk vurgusunun benimsendiği söylenebilir.

Burada ortaya konan üç Kemalizm türü, Türkiye’de Kemalizmin ne olduğunu anlamaya çalışma egzersizi olarak, birbirinden çok farklı Kemalizmlerin farklı ideolojik yahut pratik zeminlere oturtulabileceğini önermektedir.. Bu üç Kemalizm türünün ortaya koyduğu temel varsayım ise, halihazırda Atatürk’ün hala Türkiye’de siyaset yapmanın bileşenlerinden bir tanesi olmayı sürdürdüğu, birbirinden çok farklı düşünce kalıplarında farklı dozda ve farklı yönleriyle de olsa yer bulduğudur.

Kaynaklar

- Bahçeli, D. (2008). *Yönetilemeyen Türkiye*. Ankara: MHP Yayınları.
- Bora, T. (1998). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, İslamcılık, Muhafazakarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- CHP Parti Programı. <http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf>. Erişim Tarihi: 17.06.2017.
- CHP Parti Programı (2013). <http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf>. Erişim Tarihi: 09.09.2017.
- CHP Program (1976). <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20>

PAR-

TI%20YAYINLARI/197401103%20CHP%20PROGRAMI%201976/197401103%20CHP%20PROGRAMI%2019760000_0284.pdf. Erişim Tarihi: 01.09.2017.

- CHP Programı (1939). Ankara: Ulus Basımevi.
- Çeçen, A. (1998). *Kemalizm*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Göle, N. (1992). *Modern Mabrem: Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hanioglu, Ş. (2011). The Scienticism of the Young Turks, *Atatürk: An Intellectual Biography*. Princeton: Princeton University Press, 48-67.
- Harris, G. (2002). Celal Bayar: Conspiratorial Democrat. *Political Leaders and Democracy in Turkey* (eds. M. Heper, S. Sayarı). Maryland: Lexington Books, 45-63.
- Hürriyet (2017, 10 Kasım). Sirenler çalarken pazarda dua ettiren imama soruşturma. <http://www.hurriyet.com.tr/sirenler-calarken-pazarda-dua-ettiren-imama-sor-40641341>.
- Hürriyet (2017, 31 Ekim). Mustafa Armağan'a Atatürk'e hakareten hapis cezası. <http://www.hurriyet.com.tr/mustafa-armagana-ataturke-hakareten-hapis-cezasi-40629103>.
- İleri, R. N. (1994). *Atatürk ve Komünizm*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Kahramanoğlu, İ. (2004). YÖN'ün Mirası: Tavizsiz Atatürkçülük, Tavizsiz Solculuk, Tavizsiz Milliyetçilik. *İleri*. 23 (1).
- Kandiyoti, D.A. (1987). Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case. *Feminist Studies*, 13 (2), 317-338.
- Kili, S. (1980). Kemalism in Contemporary Turkey. *International Political Science Review*, 1 (3), 381-404.
- Mardin, Ş. (1973). Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics? *Daedalus*, 102 (1), 169-190.
- Mardin, Ş. (1986). Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk. Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk. *Çağdaş Düşünce nin Işığında Atatürk*, cilt 2 (ed. T. Z. Tunaya). İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Yayınları, 21-48.

- Mevzuat Dergisi (2017). Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5816.pdf>. Kabul Tarihi: 25.07.1951. Erişim Tarihi: 12.09.2017.
- Milliyetçi Hareket Partisi Programı (1993). Ankara: MHP Yayınları.
- Orwell, G. (2014). *Hayvan Çiftliği* (çev. C. Üster). İstanbul: Can Yayınları.
- Ozankaya, Ö. (1990). *Türkiye'de Laiklik*, Cilt 1. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Öksüz, M. (Yıl Yok). *Atatürk ve Uygarlık*. İstanbul: Eğitim Üretim Yayınları.
- Özal, T. (1988). Ölümünün 50. Yılında Atatürk'ü Anma Toplantısı: Başbakan Sayın Turgut Özal'ın Konuşması. <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-13/olumunun-50-yilinda-aturku-anma-toplantisi-basbakan-sayin-turgut-ozalin-konusmasi>. Erişim tarihi: 07.06.2017.
- Özbudun, E. (1981). The Nature of the Kemalist Regime. *Atatürk: Founder of a Modern State* (eds. A. Kazancıgil, E. Özbudun). London: C. Hurst and Company.
- Özbudun, E. (2000). *Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers.
- Parla, T. (1991). *Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarı, İ. (2016). *Dokuz Işık (Alparslan Türkeş): "Türk'ün Kurtuluş Reçetesi"*. Antalya: Nokta E-Book Publishing.
- Shils, E. (1961). Centre and Periphery. *The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi on His Seventieth Birthday*. Glencoe: Free Press, 117-130.
- Tekin, A. (2000). *Alparslan Türkeş'in Liderlik Sırları*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Ülkü Ocakları Web Sitesi. www.ulkucaklari.org.tr. Erişim tarihi: 04.08.2017.

Öz: Türkiye’de Kemalizm, tek ve kesin bir tanım yapılamayan amorf yapısı ve ideolojik olmak ile dünya görüşü olmak arasında gidip gelen ikircikli hali ile basit olmaktan oldukça uzak bir siyaset felsefesi kavramı ve karmaşık bir siyaset yapma enstrümanıdır. Türk sağını inceleyen Tanıl Bora’nın kavramsallaştırmasından ilhamla, Kemalizmin katı, sıvı ve gaz hallerinden bahsedilebileceğini öne süren bu çalışma, Kemalist ideoloji, onun esas ve re’sen (sua sponta) sahibi görünen CHP ve onun mirasçısı partilerce oldukça katı bir biçimde yorumlanırken, Türk milliyetçisi ya da bazı aşırı sol kesimlerde daha sıvı bir felsefik anatezma olarak yorumlandığı ileri sürülebilir. Öte yandan merkez-sağda yer alan aktörlerce de daha pratiğe yönelik, uçucu, başka akımlarla iç içe geçmiş ve gaz halde denebilecek bir Kemalizm yorumunun geliştirildiği görülmektedir. Bu çalışmada ortaya konan argümanlardan bir tanesi de, Kemalizmin üç halinin Kemalist ilkelerle geliştirdiği farklı ilişkilerdir: katı Kemalizm ilke koyucu ve Kemalizmin niteliğini tanımlayıcı olarak ortaya çıkarken; sıvı Kemalizm, tanımlanmış ilkelerden kendi ideolojik pozisyonuna uygun olanı selektif olarak öne çıkarmaktadır. Gaz haldeki Kemalizm ise Kemalizmin ilkelerine atıf yapmak yerine, Atatürk’ün manevi şahsiyetini bir ilke olarak sunmayı tercih etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kemalizm, Atatürkçülük, CHP, ideoloji, aşırı sol, milliyetçi sağ, merkez sağ.

